

Ульянова К. М. Журнальна періодика Луганщини від зародження до сер. 20-х рр. ХХ ст. // Соціальні комунікації: теорія, історія, регіональний дискурс: науковий збірник / Редкол.: В.М. Галич (гол. ред.), К. М. Ульянова (заст. гол. ред.) О. С. Куцевська, Ю.Є. Соловйова, Н. Є. Манич. Передм. К. М. Ульянової. – Рівне: О. Зень, 2015. С.

Ульянова К. М.

ЖУРНАЛЬНА ПЕРІОДИКА ЛУГАНЩИНИ ВІД ЗАРОДЖЕННЯ ДО сер. 20-х рр. ХХ ст.

Удосконалення процесу освітнього й інтелектуального розвитку Луганського краю здійснювалося завдяки пошуку нових форм і явищ відображення дійсності. Піднесення розвитку потужного індустріального сектору Луганщини, соціально-політичні протиріччя в регіоні й державі на поч. ХХ ст., подальше загострення ідеологічної боротьби призвели до активізації суспільного попиту на інформацію. У зв'язку з цим на території Луганського краю виникає необхідність створення нового виду періодичної преси, – журналу, - який зміг би заповнити велику прогалину між фундаментальністю книжного й оперативністю газетного видання.

Проблема становлення журнальної періодики Луганщини окремо не розглядалася, проте деякі аспекти цього дослідження вже оприлюднювались у попередніх публікаціях автора цієї статті [7], [8], а також розвідках В. Замкового [3], Ю. Темника [5], О. Школьної [9].

Метою нашої студії є систематизація й аналіз журнальної періодики Луганщини на початковому етапі її становлення.

Перші зрушення архаїчних стереотипів на журналістській ниві Луганського краю пов'язані із зародженням його гірничо-металургійної промисловості, що припадає на I пол. XIX ст. Визначну роль у розвитку цієї справи відіграв Луганський ливарний завод і однойменний населений пункт, що розгорнувся на його околиці – прабатьківщина сучасного Луганська. Перші журналістські пам'ятки цього осередку, датовані серединою XIX ст., наголошують на великій ролі періодичної преси для жителів містечка: «Якщо можна судити про розумове життя суспільства по кількості періодичних видань, ним отримуваних, то Луганський завод являє з цього боку прекрасний зразок [Цит. з: 5, с. 273]», - наголошує мандрівник того часу В. Донецький в подорожньому малюнку „Обозрение Луганского завода”, опублікованому в „Новороссийском литературном сборнике” 1859 р. Зацікавленість освічених луганців друкованою періодичною продукцією засвідчує її важливість та необхідність у процесі культурного й комунікаційного розвитку краю. Так, ще 1927 р. за ініціативою геолога, гірничого інженера, начальника й берг-інспектора, організатора трьох пошукових геологічних партій при Луганському ливарному заводі Євграфа Ковалевського було засновано науково-технічне товариство, на засіданнях якого детально обговорювались наукові праці гірничих інженерів того часу, а найбільш вагомі рекомендувались до друку в «Горном журнале». З 1827 по 1886 рік у журналі було розміщено більше 50 статей інженерів Луганського заводу з геології Донбасу, розвитку металургії, гірничої справи, виготовлення машин тощо, серед яких вирізнялися імена Г. де Кальве, О. Шумана, Є. Ковалевського, А. Носова, В. Донецького, І. Фелькнера, О. Іваницького, О. Олів'єрі, Б. Блєде, П. Кульшина, А. Мевіуса та ін.

Пронизана палким почуттям гордості за рідний край, наукова комунікація очевидців і водночас учасників його економічного зростання створює широку панораму тогочасного буття, де жваво пульсують віхи

історії („Исторический очерк Луганского литейного завода”, „Обозрение Луганского завода”), де що наївно осмислюються вічні питання української культури („Сковорода – украинский философ”), науки („Нечто о каменноугольной ломке в Бахмутском уезде Екатеринославской губернии”, „Несколько слов о древних рудниках в Сибири”, „О мерах для развития каменноугольной промышленности на юге России”), мистецтва („«Вступление» до «Теории музыки»”), етнографії („О чихании”, „О шуточном и смешном”). Згадані зразки прогресивних діячів Луганського краю є першим проявом аналітичної публіцистики Донбасу. За своєю структурою, жанрово-тематичним та смисловим наповненням вона ще надто далека від сучасної, хоча є яскравим виявом соціальної свідомості того часу, професійним відгуком краєзнавців-дослідників на хвилюючі події суспільства. У різні часи матеріали епохи освоєння Донецького басейну знаходили своє творче оприлюднення в авторитетних на той час журнальних виданнях Петербургу („Отечественные записки”, „Горный журнал”), Харкова („Украинский вестник”) й Одеси („Новороссийский литературный сборник”), що вкотре засвідчує їх високий науковий рівень.

Інформація, що стосується перших журналів Луганського краю, є досить обмеженою. Відомо, що початковим етапом цього типу періодичних видань були часописи етнічних спільнот на території Луганщини, зокрема єврейської общини, яка відзначалася великою чисельністю в місті.

З історії відомо, що за наказом Катерини II від 23 грудня 1791 р., євреям дозволялося заселитися на території Катеринославської губернії з метою розвитку промисловості в краї. Так, за даними інтернет-джерел, єврейська община була другою за чисельністю після корінного російського (українського) населення й складала 5554 осіб, у той час як росіян нараховувалось 54002, поляків – 569, вірменів – 263 особи [4].

Життя євреїв на території Луганського краю було активним в усіх відношеннях і напрямках, а особливо в освітньо-інформаційному. У місті функціонували 4 училища різних розрядів й видавалися дитячі та педагогічні

ілюстровані журнали, у тому числі й російськомовні. Перший із них – щотижневий педагогічний науковий дитячий журнал „Гапрахим” (у деяких джерелах „Напрахім”, „Апрахім” [9], „Гахаим” [2, с. 11], з 1909 р. - „Квіти”) - виходив за редакцією луганського раввина І. М. Левнера й друкувався івритом, проіснувавши з 1907 до 1913 рр. „Як додаток до тижневика, вийшов російсько-єврейський кишеньковий словник. Це був єдиний часопис, що видавався мовою свого народу, інші видання, що з'явилися пізніше, використовували російську мову”, - стверджує О. Школьна [9, с. 39].

Відомі й інші єврейські часописи на території Луганщини. Одним із них був дитячий тижневик „Юный Израиль” (1909-1912 рр.), редактором якого був Ш. В. Люріє, а з 1910 – Ц. Р. Лейфер. Протягом 1909-1911 рр. журнал мав ілюстровані додатки: 6 нумерованих випусків дитячих брошур „Еврейская детская библиотека”, а в 1910 – російсько-єврейський словник „Малютка”.

Вартий уваги й щоденний ілюстративний журнал для єврейських дітей „Цветник Иудей”, який видавався І. С. Житомирським протягом (1912-1913 рр.), а також релігійний часопис „Славяносербский уездный общественный раввин”. Відомості про останній не збереглися.

Журнальні видання етнічних груп були першими на території Катеринославської губернії науковими, спеціалізованими (для дітей та сім'ї) літературними часописами, які відрізнялися широкою ілюстративністю подання матеріалів. До речі, Луганськ на той час був єдиним містом Російської імперії, де виходила єврейська преса в такому великому обсязі.

Перший російськомовний журнал для українських луганців вийшов восени 1912 р. у м. Дебальцево, що на Донеччині, і мав назву „Известия общества штейгеров”. З № 3 1916 р. він виходив у Луганську з періодичністю 6 разів на рік. Це був спеціалізований гірничо-технічний професійний часопис, зорієнтований на висвітленні шахтарської справи. Видавався він у правлінні Товариства взаємодопомоги штейгерів і гірничих техніків по вул. Петроградській, а редактором журналу був О. І. Липський, а з № 3 1915 р. - Ф. А. Каун.

У 1915 р. з періодичністю в 2 рази на місяць виходив ще один професійний науковий журнал „Коммерческое образование”, редактором і видавцем якого був М. Є. Ангелевич.

Особливої уваги заслуговує щорічний довідник-календар „Весь Луганск в кармане”, видавцями якого були Е. Л. Шнірмен та М. Л. Кулашкін. Контора видання знаходилась у Луганську, хоча перші зразки часопису були надруковані в одній із київських типографій. Довідник був чітко систематизований на такі відділи (рубрики): 1. Зміст. 2. Довідковий відділ. 3. Юридичний відділ. 4. Місцевий відділ. 5. Слов’яносербський повіт. 6. Торгово-промислові фірми. „Весь Луганск в кармане” дозволяв „орієнтуватись в торговельно-промислових і офіційних установах” міста та його околиць.

Припускаємо, що подібне спрямування й наповнення мав „Ежегодник-справочник Славяносербского уездного земства на 1914 год”, детальної інформації про який не збереглося.

Зростання впливу публіцистичного слова, матеріалізованого в журнальному виданні, сприяло формуванню високої політичної культури в радянські часи. Журнал як найбільш дієвий вид соціалістичної пропаганди все частіше ставав організатором соціальних перетворень, утіленням громадсько-політичних та естетичних установок, поглядів і переконань правлячої партії, об’єктом „закріплення її соціально-політичного пріоритету [1, с. 30]”. Журнальну періодику Луганського краю партійно-радянської доби репрезентує один літературно-художній журнал „Забой” (сучасна назва часопису „Донбасс”), який був створений як додаток до газети „Всероссийская кочегарка” у жовтні 1923 р.

Дослідник „Забоя” В. Замковий детально описав історію виникнення цього часопису. Вона пов’язана з постаттю відомого на той час ленінградського письменника М. Слонимського, який разом із другом, артистом, вихідцем із Бахмута (сучасне м. Артемівськ Донецької обл.) Є. Шварцем, подорожував робітничим Донбасом. За свідченням автора,

„після короткого відпочинку він (М. Слонимський. – К. У.) вирішив установити зв'язки з бахмутською газетою „Всероссийская кочегарка”. <...> Видавець газети М. Олейников, колишній армійський культурник, співробітник московської газети „Молот” <...> звів їх із редактором газети Моїсеєнком, який після знайомства, без усіляких вагань, запропонував прибулим організувати при газеті „Кочегарка” літературно-художній журнал [3, с. 23]”. Із цього часу М. Слонимський та Є. Шварц були штатними працівниками „Забоя”: перший став його редактором, а другий – секретарем редколегії.

Особливі зацікавлення до розвитку журнальної періодики Донбасу також виявили талановитий журналіст В. Валь (який пізніше був призначений співредактором новоствореного „Забоя”) і відомий літератор О. Селівановський. Основною метою редакційного колективу була мобілізація місцевих українських і російських письменників-початківців. Так, уже через декілька тижнів на сторінках „Забоя” сміливо виявляла свій талант молода плеяда таких східноукраїнських літераторів, як В. Затонський, М. Донбаський, М. Вознесенський, В. Гайворонський, М. Нікітін, М. Зоценко, К. Квачов, М. Олейников та ін.

„3 весни 1924 року „Забой” став двотижневим виданням, а восени народилась і письменницька організація Донбасу, першими членами якої стали: О. Селівановський, Б. Горбатов, М. Диманштейн (Сніжин), Г. Баглюк, П. Безпощадний, М. Олейников, П. Трейдуб, Ф. Ковалевський, В. Харчевников та ін. [3, с. 25]”. Згодом журнал увійшов до складу Всеросійської Асоціації пролетарських письменників (ВАПП), а Б. Горбатов став членом її правління.

Проблемно-тематична палітра часопису була всеохоплюючою. Авторський колектив намагався цілісно й достеменно змалювати природно багатий Донбаський край. Об'єктами відображення „Забоя” були як великі промислові гіганти східноукраїнського краю (такі як Штерівська електростанція, Артемівський скляний, Костянтинівський хімічний,

Сталінський і Макіївський металургійні, Луганський ливарний, Бахмутський цвяховий заводи), так і спеціалізовані установи та організації, зокрема, медичні (Кремінський санаторій, Бахмутський диспансер), шахтні (Власівський, Лисичанський, Успенський, Катериненський та Городищенський кам'яновугільні копальні), визначні пам'ятки культури (Артемівський палац культури ім. Леніна) тощо.

Літературно-художній двотижневик „Забой” мав безпосередню причетність до Луганського краю не тільки тому, що був літописцем його визначних суспільно-історичних подій. У 1926 р., за рішенням пленуму Спілки письменників Донбасу, видавництво часопису було тимчасово переведене до Луганська. Як відзначив В. Замковий, „ця обставина сприяла зросту й укріпленню місцевого літературного об'єднання, яке дало імена М. Матусовського, Л. Заломанова, Ю. Черкаського, Ю. Жукова, П. Есельсона та ін. [3, с. 26]”. А співробітник „Забоя” О. Селивановський, ставши з 1926 р. редактором газети „Луганская правда”, видав літературно-художній збірник письменників-луганчан „Десять октябрей”.

Зважаючи на типологічні особливості „Забоя”, літературно-художні його матеріали переважали над публіцистичними. Найрозповсюдженішими епічними жанрами були оповідання (Ф. Ковалевський „Силуэты прошлого” (1924, №14), М. Зощенко „Агитатор”, В. Соболев „Призыв” (1924, №4), П. Трейдуб „Месть” (1923, №1), Б. Горбатов „Ячейки” (1927, № 3), В. Краспінк фантастичне оповідання „Радио” (1924, №3) та повісті (М. Ляшко „Доменная печь” (1923, №1), С. Ветлугін „В походе” (1924, №4), С. Копылов „На южном фронте” (1924, №14). У жанрі лірики переважали поезії, серед них „Кармен” Є. Полянської, „Ленинград” В. Александровського (1924, №3), „Поколение Октября” Б. Горбатова, „В эти дни” І. Смирнова (1924, №14) тощо. Поряд із літературно-художніми творами на шпальтах „Забоя” подавалися матеріали науково-популярного та рекреативного характеру. Серед сатиричних жанрів розповсюдженими були карикатури, уміщені на „Страничке юмора”. Розважальний характер мали й

численні логічні вправи та завдання, які друкувалися під шапкою „Задачи”. Зрідка друкувалися критичні огляди, автором яких був О. Селиванівський.

Серед журналістських жанрів домінують статті та замітки. Однак за своєю внутрішньою формою вони дещо відрізняються від аналогічних жанрів газетної періодики. Погодимося з думкою російського дослідника О. Аكوпова, що ця відмінність полягає „в характері інформації та її оперативності. Для газети важливі оперативні повідомлення про події поточного життя, для журналу – коментар цих подій. Для газети важливий потік новин, „калейдоскоп фактів”, для журналу – відбір найбільш вагомих соціальних явищ, їх аналіз [1, с. 8]”.

Майже всі замітки та статті журналу мали пізнавальний характер („Новое в авиации”, „Самый быстрый поезд”, „Ядовитый газ” – Є. Хотинського – 1924, №4) і, на відміну від тогочасних газет, були широко ілюстровані фотографіями та малюнками. Найбільша кількість творів на актуальні теми зосереджувалася в рубриках „Наука і техніка” (статті „Чудеса хирургии”, „Искусственное дерево”, „Путешествие к полюсу на аэростате” В. Казичина (1924, №3); „Спорт” (стаття „Техника игры в футбол” (1924, №3); „НОТ (научная организация труда)” (замітки „Организууй себя самого”, „Время” О. Меньшого, „Как надо работать” А. Гастева (1924, №3) тощо.

Досить злободенною темою часопису сер. 20-х рр. ХХ ст. була тема боротьби з туберкульозом. Із цією метою на шпальтах журналу було здійснено фоторепортаж на тему „Санатория для туберкулезных в Кременной” (1924, №4), де подавалася добірка фотографій цього лікувально-профілактичного закладу: його загальний вигляд, сонячні ванни, відпочинок на свіжому повітрі тощо. У цьому ж номері надрукована редакційна стаття про діяльність Бахмутського та Маріупольського тубдиспансерів, яка також супроводжувалася численними фото. Стаття знайомить читача з основними проявами хвороби, можливістю її попередження й лікування.

Цінним для дослідження є відомості про щорічне проведення заходу „Туберкульозний триденник”, на основі якого видавався масовий журнал з

однойменною назвою. Триденник переслідував дві основні мети: по-перше, „пояснити масам, якої шкоди завдає туберкульоз” і по-друге, „зібрати кошти для організації нічних санаторіїв, їдалень і диспансерів” для хворих громадян, „адже за кошти, які виділяє держава, важко широко організувати боротьбу з туберкульозом [6, с. 11]”.

У Луганському обласному краєзнавчому музеї збурігається один примірник ілюстративного журналу „Туберкулезный трехдневник” за 1924 р. На його форзаці була надрукована пам’ятка під назвою „Туберкулез предотвратим”, у якій уміщувалася коротка інформація про хворобу та шляхи її подолання. Далі подавалися звернення Донецького Губкомітету до пролетаріату й селянства, огляд діяльності Сталінського тубдиспансера за півріччя, звіт про діяльність заходу за минулий 1923 р. Публіцистичні матеріали журналу відрізняються чіткою соціальною спрямованістю, високою ідейністю й масовістю. Здатність визначати найактуальніші проблеми тогочасної дійсності й добирати конкретні методи для їх подолання – це велика суспільна справа, у якій чільне місце посіли працівники журнальної преси. Незважаючи на деякі недоліки в організації триденника (наприклад, те, що біля 25% текстів мали рекламно-довідковий характер), необхідно відзначити й позитивні сторони часопису – чіткість, аргументованість, переконливість, яскравість викладу матеріалу, надзвичайно велике пізнавально-виховне значення, що свідчить про масштабність й оперативність його соціальних завдань.

Як бачимо, історія журналістики Луганського краю має досить давнє походження й нерозривно пов’язана з розвитком його потужного індустріального сектору. Специфікою журналістської діяльності на Луганщині був її міцний зв’язок з розвитком наукової комунікації в галузі гірничо-механічної та інженерної справи, що в подальшому викликало необхідність заснування власних періодичних видань. Великого значення у формуванні системи періодики набули журнали національно-етнічних груп Луганська, які перш за все матеріалізувалися в спеціалізованій єврейській

пресі. Утвердження типу літературно-мистецької журнальної періодики, яку репрезентує єдиний часопис «Забой» / «Літературний Донбас», розкриває соціальну природу журналістики краю, підкреслюючи її творчий аспект у задоволенні духовних запитів східноукраїнського суспільства.

Література

1. Акопов А. И. Периодические издания. – Ростов-на-Дону : ООО МП „Книга”, 1999. – 92 с.
2. Башкина В. Из истории луганской периодической печати // Ижица. — 2003 — 19 ноября. — С. 11.
3. Замковой В. „Донбасс” поднялся из „Забоя” // Донбасс. – 1993. – №8. – С. 23 – 30.
4. Евреи в Луганске [Електронний ресурс]: // Режим доступу : http://shusek-yakirposad.blogspot.com/2008_06_01_archive.html (дата звернення 13.10.2014).
5. Первые журналисты Донецкого края / [Сост. Темник Ю. А.] — Луганск : Шико, 2006. — 288 с.
6. Туберкулез // Донбасс. – 1924. – № 4. – С. 11.
7. Ульянова К. М. Генезис та концептуальні засади розвитку преси Луганщини кін. 10-х — поч. 20-х рр. ХХ ст. / К. М. Ульянова // Медіа простір Луганщини в науковому вимірі: зб. наук. ст./ За ред. В. М. Галич — Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. — 149 с. 113—137.
8. Ульянова К. М. Зародження журналістики в Луганському краї Слобожанщина: літературний вимір : Матеріали XII Всеукраїнської наукової конференції. – Випуск 6. / За заг. ред. доктора філол. наук, проф. О. А. Галича. – Луганськ: СПД Резніков В. С., 2014. – С. 116 – 126.
9. Школьна О. Д. Преса Катеринославської губернії (1905-1907) : тематичні аспекти, тенденції розвитку // Наукові записки інституту журналістики. — 2005. — Т. 21. — С. 38-50.